

УДК 351.863

ДОСЛІДЖЕННЯ ПАТОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА ЯК РЕЗУЛЬТАТ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Івченко Є.А.

RESEARCH OF PATHOLOGY IN THE SYSTEM OF ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE AS RESULT OF TRANSFORMATIONS

Ivchenko Y.

В статті досліджено, що трансформації у системі економічної безпеки підприємства не є самоціллю, вони призначені (у разі їхнього керованого характеру) для удосконалення стану системи, набуття нею нових функціональних можливостей, виконання її основних завдань тощо. Визначено, що консеквенти, результати трансформацій у системі економічної безпеки підприємства можуть бути причинами дисфункцій, відхиленням від норми, тобто викликати стійке порушення нормального функціонування системи. Розглянуто імплементацію організаційних патологій для дослідження консеквентів, результатів трансформацій у системі економічної безпеки підприємства. Визначено сутність і розуміння патології в системі економічної безпеки як результат трансформацій. Запропоновано можливі патології в системі економічної безпеки як результат трансформацій. Проаналізовано причини виникнення та наслідки визначених патологій в системі економічної безпеки підприємства як результат трансформацій.

Ключові слова: трансформація, економічна безпека, система економічної безпеки, консеквент, відхилення, дисфункція, патології.

Постановка проблеми. Важливість аналізу питань економічної безпеки на рівні підприємства зумовлена тим, що підприємство як соціально-економічна система має виключну роль у забезпеченні сталого розвитку та є передумовою досягнення, збереження сталих фінансових результатів діяльності підприємства. У тому числі актуалізація категорії економічної безпеки підприємства зумовлена тим, що новий характер економічних відносин в умовах глобалізації розвиває межі ринку, на яких діє підприємство. Перед вітчизняними підприємствами виникають нові виклики, які потребують їхньої адаптації. Мінливість та непередбачуваність середовища діяльності підприємства, загрози зовнішнього та внутрішнього порядку потребують впровадження сучасних методів і підходів діагностики та моделювання трансформаційних процесів в системі економічної безпеки підприємства. Система економічної

безпеки підприємства досягає мети свого функціонування за допомогою трансформацій, які є не тільки процесом перетворення, а й процесом становлення системи. Тому потребує вивчення питання консеквентів, результатів трансформацій у системі економічної безпеки підприємства, оскільки такі результати можуть викликати дисфункції системи, тобто стійке порушення нормального функціонування, що впливає на здатність досягнення мети яка стоїть перед системою.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Актуальність дослідження системи економічної безпеки викликає зацікавленість багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Проблематиці дослідження системи економічної безпеки багато уваги було присвячено у працях таких вітчизняних вчених: Г.А. Пастернак-Таранушенко, М.М. Єрмошенко, Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, Є.І. Овчаренко, О.М. Ляшенко, А.М. Гуменюк, Г.П. Ситник, Т.Г. Васильців та ін. Теоретичні підходи до визначення природи трансформаційних процесів висвітлені у працях таких зарубіжних науковців, як Е. Шилза, Т.І. Заславської, П. Штомки, Н.В. Паніної, Т. Загороднюк, О. О. Долженкова, П. С.А. Єрохіна.

Теоретичні положення та практичні аспекти дослідження трансформацій на підприємстві знайшли відображення в наукових розробках багатьох вітчизняних та зарубіжних учених-економістів. Втім, дослідженням консеквентів, результатів трансформацій у системі економічної безпеки підприємства, які можуть бути причинами дисфункцій, відхиленням від норми, тобто викликати стійке порушення нормального функціонування системи не приділено багато уваги.

Метою статті є дослідження теоретичних підходів та методологічних засад щодо опису причин виникнення та наслідків патологій в системі економічної безпеки підприємства як результату трансформацій.

Матеріали і результати досліджень. Стан економічної безпеки підприємства не виникає сам по собі. Навпаки він потребує цілеспрямованих зусиль з боку певних суб'єктів. Основним суб'єктом забезпечення економічної безпеки підприємства на окремому підприємстві є система економічної безпеки. Розуміння системи економічної безпеки також не є єдиним, й зазвичай її розглядають в такий спосіб:

комплекс взаємопов'язаних заходів організаційно-правового характеру, що здійснюються спеціальними органами, службами, підрозділами суб'єкта господарювання та спрямовані на захист життєво важливих інтересів особистості, підприємства та держави від протиправних дій з боку реальних або потенційних фізичних чи юридичних осіб, що можуть призвести до істотних економічних збитків та відсутності економічного зростання в майбутньому [1];

сукупність вибірково залучених до соціально-економічної взаємодії суб'єктів й об'єктів економічної безпеки підприємства; правил, принципів та процедур такої взаємодії, що визначаються безпекозабезпечувальними потребами, здібностями та функціями суб'єктів безпеки [2];

сукупність організаційних стосунків суб'єктів захисту, які відображають логіку їхньої поведінки при здійсненні взаємопов'язаних цільових дій організаційно-правового та економічного характеру для захисту об'єктів безпеки підприємства з використанням різноманітних способів відповідно до прийнятої на підприємстві концепції економічної безпеки та відповідної політики, що реалізує її положення [3].

Для забезпечення своєї дієздатності система економічної безпеки на підприємстві не залишається незмінною: вона еволюціонує, у ній відбуваються трансформації, які зумовлені змінами на підприємстві, змінами рівня, характеру та природи загроз у внутрішньому та зовнішньому середовищі тощо. Система економічної безпеки підприємства, як особливої різновид соціально-економічної системи, прагне до незмінності свого стану, тобто має інерційність. Тому відсутність адекватної протидії небезпеці, яка генерується в результаті виникнення і розвитку протиріч в системі у кінцевому випадку, може призвести до розпаду або знищення самої системи. Так система економічної безпеки підприємства, як і будь-яка інша система, рано чи пізно припиняє своє існування. Економічна безпека як відкрита система не може не мати внутрішніх та зовнішніх протиріч, або нейтралізувати протиріччя на нескінченно низькому рівні їх розвитку.

Система економічної безпеки підприємства здатна до трансформації в іншу систему з новими властивостями. У свою чергу, це здійснюється у часі та просторі за рахунок адекватної протидії небезпеці, яка генерується в результаті виникнення і розвитку протиріч в системі. В роботі Г. М. Поченчук [4] зазначає, що трансформація є складним процесом перетворень, внаслідок яких змінюються кількісні та якісні параметри систем та їхніх складових. Отже,

внаслідок трансформації можуть відбуватися не тільки суто зміни, але й генезис нової системи економічної безпеки підприємства, нових відносин або явищ.

Очевидно, що трансформації у системі економічної безпеки підприємства не є самоціллю, вони призначені (у разі їхнього керованого характеру) для удосконалення стану системи, набуття нею нових функціональних можливостей, виконання її основних завдань тощо. Тому представляє інтерес вивчення питання консеквентів, результатів трансформації у системі економічної безпеки підприємства.

Розглядаючи питання результатів трансформації у системі економічної безпеки підприємства, не можна оминати увагою питання організаційних патологій. Первинно поняття патології має походження з медицини де розглядаються закономірності виникнення, розвитку і завершення захворювань. На думку Я. І. Федонюка, Л. С. Білика, Н. Х. Микули [5] у широкому розумінні термін «патологія» включає клініку захворювання, його етіологію (причину), патогенез (механізм розвитку), принципи лікування і профілактики, а також вивчення структурних змін в органах та тканинах [5, с. 61].

Пізніше поняття патології було імплементовано у соціологію та економіку у працях Я. Станішкіс [9] та А. І. Прігожина [6] й розглядаються як організаційні патології. В роботі [7] зазначається, що феноменологічною ознакою патологічного стану організації є нездатність досягнення мети яка стоїть перед нею. Так А. І. Прігожин [6] під організаційною патологією розуміє дисфункцію організацій, тобто стійке порушення нормального функціонування, коли в організації з якихось дуже важливих і важко іскорених причин виявляються збої. Тобто визначення поняття «патології» (за А. І. Пригожиним) майже тотожне та синонімічне поняттю «дисфункції». Взагалі в науковій літературі [6, 7] всі підходи до визначення організаційних патологій поділені на дві принципово різні групи:

1) ті, що розглядаються як відхилення від норми;

2) ті, що розглядаються як дисфункція.

Тому цілком логічним та методологічно правомірним представляється імплементация організаційних патологій для дослідження консеквентів, результатів трансформацій у системі економічної безпеки підприємства,

Сценарний аналіз дає змогу виділити такі патології в системі економічної безпеки підприємства, що можуть виникати як результат трансформацій в ній (рис.).

Пояснюючи зміст запропонованих можливих патологій в системі економічної безпеки підприємства як результат трансформацій слід сказати таке. На нашу думку, надмірна пріоритизація економічної безпеки є можливою патологією в системі економічної безпеки підприємства. Сутністю такої патології є домінування функцій й завдань щодо забезпечення економічної безпеки підприємства над іншими.

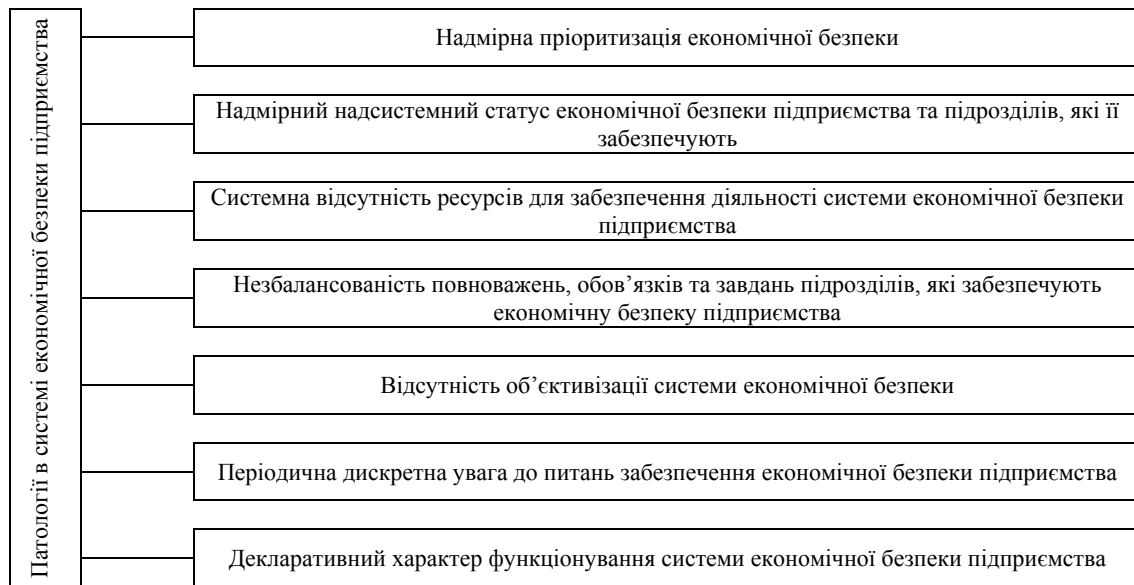

Рис. Можливі патології в системі економічної безпеки підприємства як результат трансформацій (сформовано на основі [3, 8])

Формою прояву зазначеної патології в результатах трансформацій може бути кон'югація системи економічної безпеки та системи управління підприємством. Тобто не просто імплементації системи економічної безпеки у систему управління підприємством, а заміщення такої системи.

Визнання системи економічної безпеки надсистемою означає підпорядкованість управління підприємством меті його діяльності. Але надмірний надсистемний статус охоплює усю систему управління і практично віддзеркалювати її, що є визнанням безпекоорієнтованості управління підприємством щодо забезпечення економічної безпеки підприємства у складі інших завдань в діяльності підприємства призводить до її абсолютизації. Отже, наступною патологією нами запропоновано надмірний надсистемний статус економічної безпеки підприємства та підрозділів, які її забезпечують.

Наступною можливою патологією є системна відсутність ресурсів для забезпечення діяльності системи економічної безпеки підприємства. Формою прояву зазначеної патології є обмеженість або відсутність необхідних ресурсів (фінансових, технічних, матеріальних, кадрових, інформаційних) для виконання системою своїх безпекозабезпечувальних функцій.

Уповільнення процесу прийняття управлінських рішень щодо забезпечення економічної безпеки, збільшення тривалості основних та безпекозабезпечувальних процесів є за своєю сутністю дисфункцією системи економічної безпеки підприємства, тобто стійким порушенням нормального функціонування. Такою патологією нами запропоновано визнавати незбалансованість повноважень, обов'язків та завдань підрозділів, які забезпечують економічну безпеку підприємства. Низький рівень повноважень, низька функціональність підрозділу, відсутність чіткого роз-

межування повноважень щодо забезпечення економічної безпеки між певними підрозділами підприємства призводить до прояву зазначеної патології.

Система економічної безпеки підприємства є абстрактною системою, тому її практична реалізація потребує її об'єктивізації. Отже, відсутність у складі підприємства конкретного суб'єкту, підрозділу, посадових осіб, які б на практиці забезпечували виконання завдань щодо економічної безпеки підприємства необхідно визначити як патологію в результатах трансформації такої системи. Формою прояву такої патології є: постановка завдань щодо економічної безпеки без уточнення суб'єкту їхнього виконання; відсутність посадових осіб з питань забезпечення економічної безпеки у штатному розкладі підприємства; відсутність закріплення завдань щодо забезпечення економічної безпеки у посадових інструкціях персоналу підприємства.

Однією з патологій в системі економічної безпеки підприємства, що можуть виникати як результат трансформацій в ній є періодична дискретна увага до питань забезпечення економічної безпеки підприємства. Це проявляється у безпекозабезпечувальній діяльності на підприємстві, яка проводиться періодично або не виконується в повному обсязі. При такій патології діяльність конкретного суб'єкту, підрозділу, посадових осіб щодо забезпечення економічної безпеки не системна, періодична або відсутня взагалі.

Важливою патологією в результатах трансформації є декларативний характер функціонування системи економічної безпеки підприємства. Формою прояву такої патології є формальний та абстрактний характер функціонування або відсутність взагалі системи економічної безпеки. Діяльність конкретного суб'єкту, підрозділу, посадових осіб щодо забезпечення економічної безпеки обмежена, виконуються

Таблиця

Опис причин виникнення та наслідків патологій в результатах трансформацій в системі економічної безпеки підприємства (сформовано на основі [3, 8])

Патологія	Причини виникнення	Наслідки
Надмірна пріоритизація економічної безпеки	Збільшення абстрактності у визнанні економічної безпеки пріоритетом в діяльності підприємства	Акцент виключно на економічній безпеці без уваги до інших аспектів діяльності підприємства може згодом привести до стагнації підприємства та його дегресії, або до абсолютизації
Надмірний надсистемний статус економічної безпеки підприємства та підрозділів, які її забезпечують	Широкі повноваження, практично повне дублювання функцій управління підприємством	Прагнення абсолютизувати безпекозабезпечувальну діяльність на шкоду іншим видам діяльності. Зростання рівня бюрократизму
Системна відсутність ресурсів для забезпечення діяльності системи економічної безпеки підприємства	Не раціональне використання коштів направлених на забезпечення економічної безпеки	Неможливість досягнення цілей системи економічної безпеки на її поточному рівні та за її поточного складу
Незбалансованість повноважень, обов'язків та завдань підрозділів, які забезпечують економічну безпеку підприємства	Децентралізації повноважень, підвищення неузгодженості функціонування підсистем. Розмивання межі локалізації процесів забезпечення економічної безпеки в діяльності	Несвоечасність та неповне реагування на ризики та загрози через незбалансованість повноважень, обов'язків та завдань підрозділів, які забезпечують економічну безпеку підприємства
Відсутність об'єктивізації системи економічної безпеки	Організація та формування системи економічної безпеки на підприємстві без формування конкретного суб'єкту у складі підприємства, який буде займатися виконанням завдань щодо економічної безпеки	Неможливість повноцінно виконувати безпекозабезпечувальні функції системи економічної безпеки на ризики та загрози, які виникають у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства
Періодична дискретна увага до питань забезпечення економічної безпеки підприємства	Функції та завдання щодо питань забезпечення економічної безпеки підприємства виконуються частково, нерегулярно, в обмеженому обсязі	Відсутність системної роботи щодо виявлення та протидії загрозам.
Декларативний характер функціонування системи економічної безпеки підприємства	Ігнорування або нехтування економічною безпекою внаслідок низької обізнаності керівництва та власників підприємства про неї	Відсутність механізмів захисту та реакції системи економічної безпеки підприємства на ризики та загрози.

фактично охоронні функції та вирішуються мінімальні необхідні завдання щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

Більш докладно причини виникнення та наслідки визначених патологій в системі економічної безпеки підприємства представлені у табл.

Висновки. Таким чином, трансформації в системі економічної безпеки підприємства не є самоціллю, вони призначені (у разі їхнього керованого характеру) для удосконалення стану системи, набуття нею нових функціональних можливостей, виконання її основних завдань тощо. В статті запропоновано імплементацію організаційних патологій для дослідження консеквентів, результатів трансформацій у системі економічної безпеки підприємства. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що дійсно патології можливі в результатах трансформацій системи економічної безпеки підприємства. Очевидно, що патології не виникають самі по собі, вони мають певні причини виникнення та є результатами трансформацій. В роботі розглянуто можливі патології в системі економічної безпеки як результат трансформацій, які можуть бути причинами дисфункцій, відхиленням від норми, тобто викликати

стійке порушення нормального функціонування системи.

Отже, вивчення причин виникнення патологій в системі економічної безпеки підприємства є корисним для розуміння їхнього протікання у часі та забезпечення керованого характеру таких трансформацій, що потребує подальших досліджень.

Л і т е р а т у р а

1. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект : навч. посіб. / М. І. Камлик. — К.: Атіка, 2005. — 432 с.
2. Овчаренко Є. І. Система економічної безпеки підприємства: формування та цілепокладання : [монографія] / Є. І. Овчаренко. — Лисичанськ: "ПромЕнерго", 2015. — 483 с.
3. Ілляшенко О. В. Механізми системи економічної безпеки підприємства [Текст] : [монографія] / Ілляшенко О. В. - Харків : Мачулін, 2016. - 503 с.
4. Поченчук, Г. М. Закономірності трансформаційних процесів національної економіки [Текст] / Галина Михайлівна Поченчук // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. —

Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2014. – Том 16. – № 1. – С. 123-129.

5. Анатомія та фізіологія з патологією / За ред. Я.І. Федонюка, Л.С. Білика, Н.Х. Микули. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2001. – 680 с.
6. Пригожин А.И. Социология организаций. М.: Наука, 1980. С. 123.
7. Комаров С. В. Организационная патология с точки зрения социолога, менеджера и консультанта по управлению [Текст] / С. В. Комаров, С. И. Кордон // Социологические исследования. - 2000. - 1. - С. 44-50
8. Рудніченко Є. М. Оцінювання та моделювання впливу суб'єктів митного регулювання на систему економічної безпеки підприємства: [монографія] / Є.М. Рудніченко. — Луганськ: Промдрук, 2014. — 389 с.
9. Staniszkis J. Patologie struktur organizacyjnych. - Wroclaw - Warszawa - Krakow, 1972.

References

1. Grazhevs'ka N. I. Evolyuciya suchasny'x ekonomichny'x sy'stem : navch. posib. / N. I. Grazhevs'ka ; Ky'viv. nac. un-t im. T. Shevchenka. – K. : Znannya, 2011. – 287 s.
2. Ovcharenko Ye. I. Sy'stema ekonomichnoyi bezpeky' pidpr'yemstva: formuvannya ta cilepokladannya: monografiya / Ye. I.Ovcharenko. – Ly'sy'chans'k : vy'd-vo «PromEnerg», 2015. – 483 s.
3. Illyashenko O. V. Mexanizmy' sy'stemy' ekonomichnoyi bezpeky' pidpr'yemstva [Tekst] : [monografiya] / Illyashenko O. V. - Xarkiv : Machulin, 2016. - 503 s.
4. Pochenchuk, G. M. Zakonomirnosti transformacijny'x procesiv nacional'noyi ekonomiky' [Tekst] / Galy'na My'xajlivna Pochenchuk // Ekonomichny'j analiz : zb. nauk. prac' / Ternopil's'ky'j nacional'ny'j ekonomichny'j universy'tet; redkol. : V. A. Derij (golov. red.) ta in. – Ternopil' : Vy'davny'cho-poligrafichny'j centr Ternopil's'kogo nacional'nogo ekonomichnogo universy'tetu “Ekonomichna dumka”, 2014. – Том 16. – # 1. – С. 123-129.
5. Anatomiya ta fiziologiya z patolohiyeyu / Za red. Ya.I. Fedonyuka, L.S. Bily'ka, N.X. My'kuly'. – Ternopil': Ukrmedkny'ga, 2001. – 680 s.
6. Prigozhin A.I. Sociologija organizacij. M.: Nauka, 1980. S. 123.
7. Komarov S. V. Organizacionnaja patologija s tochki zrenija sociologa, menezhera i konsultanta po upravleniju [Tekst] / S. V. Komarov, S. I. Kordon // Sociologicheskie issledovaniya. - 2000. - 1. - S. 44-50
8. Rudnichenko Ye. M. Ocinyuvannya ta modelyuvannya vply'vu sub'yektiv my'tnogo regulyuvannya na sy'stemu ekonomichnoyi bezpeky' pidpr'yemstva: [monografiya] / Ye.M. Rudnichenko. — Lugans'k: Promdruk, 2014. — 389 s.
9. Staniszkis J. Patologie struktur organizacyjnych. - Wroclaw - Warszawa - Krakow, 1972.

Ивченко Е. А. Исследования патологии в системе экономической безопасности предприятия как результат трансформаций.

В статье исследовано, что трансформации в системе экономической безопасности предприятия не являются самоцелью, они предназначены (в случае их управляемого характера) для совершенствования состояния системы, вступления новых функциональных возможностей, выполнения ее основных задач. Определено, что консеквенты, результаты трансформаций в системе экономической безопасности предприятия могут быть причинами дисфункций, отклонением от нормы, то есть вызвать стойкое нарушение нормального функционирования системы. Рассмотрено имплементацию организационных патологий для исследования консеквентов, результатов трансформаций в системе экономической безопасности предприятия. Определена сущность и понимание патологии в системе экономической безопасности как результат трансформаций. Предложены возможные патологии в системе экономической безопасности как результат трансформаций. Проанализированы причины возникновения и последствия определенных патологий в системе экономической безопасности предприятия как результат трансформаций.

Ключевые слова: трансформация, экономическая безопасность, система экономической безопасности, консеквент, отклонения, дисфункция, патологии.

Ivchenko Y. Research of pathology in the system of economic security of the enterprise as result of transformations

The article studies that transformations in the system of economic security of an enterprise are not an end in themselves, they are intended (in the case of their controlled nature) to improve the state of the system, acquire new functional capabilities, perform its main tasks, and so on. It is determined that the results of transformations in the system of economic safety of an enterprise can be caused by dysfunctions, deviations from the norm, that is, causing a permanent violation of the normal functioning of the system. The implementation of organizational pathologies for the study of records, the results of transformations in the system of economic security of the enterprise is considered. The essence and understanding of pathology in the system of economic security as a result of transformations are determined. Possible pathologies in the system of economic security as a result of transformations are proposed. The causes of the occurrence and consequences of certain pathologies in the system of economic security of the enterprise as a result of transformations are analyzed.

Key words: transformation, economic security, system of economic safety, current, deviation, dysfunction, pathology.

Ивченко Є. А. – доцент кафедри менеджменту і маркетингу Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк, к.е.н., доц.

Рецензент: д. е. н., проф. **Овчаренко Є. І.**

Стаття подана 11.12.2017.